

ГТАХР 14.33.05; 13.91

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ПОЛИМӘДЕНИЕТТІЛІК НЕМЕСЕ ПОЛИМӘДЕНИЕТТІЛІКТІҢ МУЛЬТИМӘДЕНИЕТТІЛІКТЕН АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ

Ж.М. Макажанова

«Жалпы педагогика, педагогика және білім беру тарихы» мамандығы, аспирант,
Омбы мемлекеттік педагогикалық университеті, М. Жұмабаев атындағы гуманитарлық
колледж оқытушысы, Петропавл қ., Қазақстан
email: zhuldyz.makazhan@mail.ru

Мақалада полимәдениеттіліктің негізгі аспектілері, ұғымдық аппараты жөнінде жазылған. «Білім берудегі полимәдениеттілік» ұғымының генезисін зерттеу келесі ұғымдық ретпен талданған: «полимәдениеттілік» – «білім берудегі полимәдениеттілік». «Полимәдениеттілік» және «мультимәдениеттілік» ұғымдарына талдау жасалып, екі терминнің ұқсастықтары мен айырмашылықтары қарастырылған. Сонымен қатар екеуіне ортақ «толеранттылық» құрамасының мәні анықталған. Қазіргі қоғамда полимәдениетті білім берудің маңыздылығы туралы ой қозғалған.

Түйін сөздер: қоғам, мәдениет, мультимәдениеттілік, полимәдениеттілік, білім беру саласындағы полимәдениеттілік, толеранттылық

Көпмәдениетті әлемде және полиэтникалық қоғамда, білім беру саласында полимәдениеттіліктің алар орны ерекше. Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арнаған «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында «Қазақстан халқы Ассамблеясы мәдениеттер үндесуінің бірегей еуразиялық үлгісі болғандығын, Қазақстанның жаһандық конфессияаралық үнқатысу орталығына айналып отырғандығын» атап көрсетті. Олай болса, этникалық, мәдени және діни әралуандыққа қарамастан, елімізде бейбітшілік пен саяси тұрақтылықты сақтауда маңызға ие жас ұрпақты көпмәдениеттілікке тәрбиелеу – бүгінгі күннің басты талабы болып отыр. Осыған байланысты, көпмәдениеттілікке қатысты білім беру мәселесі өзекті бола түсуде [1].

«Білім берудегі полимәдениеттілік» ұғымының генезисін зерттеу үшін оны келесі ұғымдық ретпен талдаған жөн: «полимәдениеттілік» және «білім берудегі полимәдениеттілік». «Полимәдениеттілік» термині екі базалық ұғымнан құралады: «поли» және «мәдениет». «Поли» категориясы грек тілінен бастау алады және «көп», «әртүрлі» деген ұғымға тең.

«Мәдениет» категориясын сөздік арқылы анықтайтын болсақ: «...адамның өз қолымен, ақыл-ойымен жасағандары және жасап жатқандарының бәрін түгел қамтиды. Жай ғана сауат ашудан және тазалық ережелерін сақтаудан бастап, өмірдің асқан үлгілі шығармаларын жасағанға дейінгі ұғымды қамтып жатқан – мәдениет саласының өрісі кең» [2]. Ал мәдени-философиялық энциклопедиялық сөздікте келесідей анықтама берілген: «Мәдениет - адамдардың әлеуметтік болмысты сақтау мен жаңарту жөніндегі қызметі және осы қызметтің жемістері мен нәтижелері. Әлеуметтік болмыс адамсыз тіршілік етпейді» [3; 172]. Келтірілген анықтамаларды жалпылайтын болсақ, мәдениет адамның, оның ішінде қоғамдық және ақыл-ой дамуындағы жетістіктерінің жиынтығы екенін байқауға болады.

Біздің елімізде «полимәдениеттілік» ұғымы XX ғасырдың 90-шы жылдарында философия, мәдени, педагогика, психология салаларында қызмет ететін ғалымдарды қызықтыра бастады. Қазақстанның полимәдениетті қоғам ретінде қалыптасуының ұзақ тарихы және мәдениет пен білім берудің байланысы жөніндегі идеяларды ары қарай дамыту қажеттілігі туындады. Соның негізінде білім берудің мәдени бағытындағы мақалалар жарық көріп, полимәдениетті және мультимәдениетті білім берудің бағдарламалары мен концепциялары құрастырылып, кеңінен қолданысқа ие болды.

Полимәдениетті білім беру идеясын Ресейде алғаш көтергендер қатарында М.М. Бахтин, Н.А.Бердяев, Н.О.Лосский сияқты ғалым-философтар болса, Қазақстанда полимәдениеттілік

идеялары қазақтың ұлы ғалымдар мен ағартушылары әл-Фараби, Ж. Баласағұн, М. Қашқари, М.Х. Дулати, Ш.Уәлиханов, Ы.Алтынсарин, А.Құнанбаев, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев және т. б. тәлім-тәрбиелік мұрасынан бастау алады.

Қазақстанда бұл мәселе тәуелсіздік алған кезден бері ғылыми түрде кеңінен зерттеле бастады, соның негізінде М.А. Абсатова, М.Х. Балтабаев, Қ.Б. Бөлеев, Б.А. Жетпісбаева, К.Ж. Қожахметова, Ш.М. Мұхтарова, С.У. Наушабаева, В.В. Сергеева, С. А. Ұзақбаеваның және т.б. ғалымдардың еңбектері жарық көрді. Көпмәдениетті білім берудің теориясы мен практикасына ресейлік зерттеушілер (Е.В. Бондаревская, В.П. Борисенков, А.Н. Джуринский, Г.Д. Дмитриев, В.А. Ершов, Г.М. Коджаспирова, Л.В. Колобова, В.В. Макаев, В.И. Матис, Л.Л. Супрунова, Е.Ф. Тарасов, В.А. Тишков және т.б.) мен шетел ғалымдары (М. Анбер, Дж. Бенкс, Г. Гарсия, М. Гордон, П. Горски, Ю. Зандфукс, М. Крюгер-Потратц, Г. Поммерин, Ж. Пуассон, Х. Томас, Ю. Шмидт, Т. Эрикссон және т.б.) үлкен үлестерін қосты.

Полимәдениетті білім беру - этникааралық интеграцияға бағытталған, көбінесе салт-дәстүрлерде қайталанбас өмір бейнесі, дүниетану құндылығы мен мәдениетті құрмет ететін жастар тәрбиесі [4].

Аталып өткен мәселені зерттеу барысында жаңа анықтамалар пайда бола бастады. Қазақстандық зерттеушілердің пікірінше, еліміздегі полимәдениеттілік полилингвизм мәселесімен тығыз байланысты, яғни полилингвизмді тұлға – полимәдениетті тұлға деген түйінге келді. Ресей ғалымдары полимәдениеттіліктің негізіне этникалық, жалпыұлттық (ресейлік) және әлемдік мәдениетті байыту құндылықтарын жатқызады [5; 84].

Отандық және шетелдік ғалымдардың көзқарастарынан полимәдениетті білім беру жөнінде келесідей түйін шығаруға болады: полимәдениетті білім беру ұлттық тәрбиеден басталады, себебі өзінің ұлттық бастамасын танып, ұлттық сезімі оянған адам ғана басқа этностың мәдениетін, тәрбие ерекшелігін түсініп, оларға толеранттылығын білдіре алады. Полимәдениеттің негізінде этникааралық пен ұлтаралық өзара әрекет, өзара түсіну мен ұғыну сезімдері, теңдік пен абырой сияқты жағымды қасиеттердің және жағымсыз әрекеттерге жататын ұлттық дискриминацияға, расизмге, этноцентризмге, ксенофобияға, менсінбеушілікке қарсы тұру қалыптасады. Бір сөзбен, ұлттық интеграциялық тәрбие ерекшелігі нақты белгіленеді.

«Полимәдениеттілік» ұғымымен қатар «мультимәдениеттілік» терминінің ұштасып жатқанын жиі байқаймыз: бұл екі ұғымның мәні мен мағынасы бірдей болып көрінгенмен, талдау барысында екі ұғымның арасынан айырмашылықтарын табуға болады.

«Мультимәдениеттілік» ұғымы ХХ ғасырдың 70-ші жылдары, яғни «полимәдениеттілік» ұғымынан (ХХ ғасырдың 60-шы жылдары АҚШ және Германияда білім беру саласында полимәдениеттілік мәселелері қозғалады) кейін пайда болған феномен.

Мультимәдениеттілік мәселесімен айналысқан ғалымдар Г.Ауернхаймер, П.Бателан, Дж. Бэнкс, Г.Д.Дмитриев, Р. Лисиер, В. Нике, Г.В. Палаткина, Я. Пэй және т.б. пайымдауынан келесідей тезис жасау мүмкіндігі туындайды:

- Г.Д.Дмитриев: «білім берудегі мультимәдениеттілік адамның мәдениетімен байланысты, әр мәдениеттің өзіне тән өмір стилі, менталитеті, салт-дәстүрі, диалектісі, киім стилі, асханасы, тәртіп ережелері, әндері, әдебиеті, рәміздері, адамгершілік пен эстетикалық құндылықтары, білім беруі, еңбек дағдысы, сенімі бар, яғни әр адамның, әр халықтың өз мәдениеті бар» [6; 12];

- Д.Дэвид және Дж.Джери: «мультимәдениеттілік дегеніміз мәдени плюрализмді мойындау және оның дамуына үлес қосу» [7];

- Т.В.Зиновьева: «мультимәдениеттіліктің алғышарты мәдени плюрализм құндылығынан (этникалық және расалық) бастау алады. Мультимәдениеттілікте «басқа мәдениетті» «бөтен, бізге ұқсамайтын» деп қабылдайды. Яғни, полимәдениеттілікте әртүрлі мәдениеттер өзара қатынасқа түсіп, бір-бірін толықтырудың негізінде ортақ бір қоғам құрайтын болса, мультимәдениеттілікте бұл қағидалар іске аспайды, бір қоғамның мүшелері бола тұра, әр мәдениет өзімен-өзі өмір сүреді, мәдениеттер байланысқа түспейді» [8].

- Г.В.Палаткина: «мультимәдениетті білім беру – белгілі қоғамда орын алған әр алуан мәдени құндылықтарды, нормаларды, үлгілер мен іс-әрекет формаларын сақтауға және дамытуға бағытталған білім беру» [9; 74].

Анықтамалар жиынтығынан шығатын қорытынды: полимәдениеттілік пен мультимәдениеттілік мәдени плюрализм негізінде құралғанмен, әрқайсысының мәні бір бөлек.

Полимәдениеттіліктің мақсаты әртүрлі мәдени өкілдерді бір қоғамға жинау болса, мультимәдениеттілік экономикалық және саяси жағдайларға байланысты белгілі мәдениет өкілі басқа мәдениет иесімен ортақтасып бір қоғам құруға талпынбайды, бір сөзбен айтқанда, әр мәдениет өз көзқарасын ұстанып, басқалардан оқшауланып «өмір сүреді».

Шетелдік ғалымдар «мультимәдениеттілік» және «полимәдениеттілік» ұғымдарының арасын бөлмей, бір ұғыммен «multicultural education» атап, ортақ анықтама беріп өткен:

- М.Крюгер-Потратцтың есептеуінше, полимәдениетті білім беру - қоғамның этникалық, тілдік, діндік және әлеуметтік гетерогендігін белгілей отыра, білім алушылардың қоғамда бағдарлануына көмектеседі [10];

- Х.Томастың пайымдауынша, полимәдениетті білім беру негізінде адам басқалардың мәдениетін танып, өз мәдениетіне талдау жасай алады [11];

- Дж.Бенкс полимәдениетті білім беруді «плюрализм», «теңдік» және «одақ» сияқты ұғымдармен теңеген [12].

Алғаш рет 2000-шы жж. басында австралиялық зерттеушілер А. Шварц пен Р. Уест-Павлов «мультимәдениеттілік» пен «полимәдениеттілік» ұғымдарының бір еместігін дәлелдеп, ғалымдар арасында пікірталас ұйымдастырған [13].

АҚШ, Канада, Германия және т.б. мемлекеттерде мультимәдениеттіліктің саяси және құқықтық деңгейде болуына тарихи оқиғалар (афроамерикандықтардың қоғамдық көтерілістері, иммигранттардың өз құқықтарын қорғауы) ықпалын тигізді, себебі XX ғасырдың 70-80-ші жылдары Батыс Еуропа елдері еңбек миграциясының орталығына айналды. Нәтижесінде жергілікті тұрғындар иммигранттарды «қара еңбек күші» ретінде қабылдап, олардың мәдени даралығымен санаспады, ал келушілері өз тарапынан жаңа жердің мәдениетіне сіңісуге, түсінушілік танытуға тырыспады. XX ғасырдың 80-ші жылдарының соңына дейін Батыс Еуропа ғалымдары иммигранттардың еуропалық мәдениет нормаларын қабылдайтынына (екінші немесе үшінші ұрпағы) сенімді болды, бірақ қоғамның «біздікілер» және «бөтендер» деп бөлінуіне байланысты мәдени интеграция байқалмады.

Бұдан шығатын қорытынды мультимәдениеттілік қоғамның алға қарай дамуына оң нәтиже бермейді. Бұған дәлел ретінде Германияның премьер-министрі А.Меркельдің сөздерін келтіруге болады: мемлекеттегі мультимәдениеттілік принципі күткен нәтиже бермеді: «біздің елде иммигранттар 1960-шы жылдардан бастап өмір сүріп келеді... сол кезден бері «олар бізде көпке қалмайды, жақын арада елдеріне кетеді» деп өзімізді алдап келдік. Дегенмен де иммигранттар «қара еңбек күші» ретінде қажет екенін мойындаймыз және олар неміс тілін меңгеріп, неміс мектептерінен білім алуы тиіс [14]. Қазіргі кезде Германияға әртүрлі елдерден келген 16 миллион мигрант жер қоныстанған, солардың көпшілігі неміс мәдениетінің даралығын қабылдауға әлі күнге дейін дайын емес.

А.Меркельден кейін британдық қоғамның мультимәдениетті моделін сынға алған Ұлыбританияның премьер-министрі Д.Кэмерон (Мюнхен қаласындағы қауіпсіздік бойынша конференция, 5 ақпан 2011 жылы): «біз әртүрлі мәдениет өкілдерін өз еріктерімен өмір сүрулерін мақұлдап, олардың бір-бірлерімен қарым-қатынас жасамауына және мемлекетте ортақ қоғамдық жүйенің болмауына көз жұмып, мультимәдениеттілік доктринасын басшылыққа алдық... Сонымен қатар біздің мәдени құндылықтарға қайшы нормалардың қалыптасуына жол бердік» [15].

Ресей ғалымдары В.Фокин, В.Барышников, Н.Боголюбова және басқаларының есептеуінше, мультимәдениеттілік саясатынан бас тарту – адамзаттың дамуына ықпал ететін қоршаған ортаның көпмәдениеттілігін жою деген сөз емес [16]. Егер бір қоғамдағы әртүрлі мәдениет өкілдері бір-бірлерімен қатынасқа түспесе, ортақ қоғам құруға ұмтылмаса, онда бұл жақсы жағдайда мультимәдениеттілікті қалыптастырады, ал нашар жағдайда халық арасында әлеуметтік тұрақсыздықты, қоғамдық жанжалдарды тудырады. Сондықтан екі ұғымның термин-синоним еместігіне әбден көзіміз жетіп отыр.

«Полимәдениеттілік» және «мультимәдениеттілік» ұғымдарының өзара айырмашылықтарына қарамастан, екеуіне ортақ «толеранттылық» құрамасы міндет болып келеді. «Толеранттық» ұғымы латын тілінен аударғанда «төзімділік» дегенді білдіреді. «Толеранттылық» дегеніміз адам құқығы мен бостандығы, плюрализммен қатар негізгі демократиялық принциптердің бірі, сонымен қатар қоғамның жалпы және саяси мәдениетінің деңгейінің көрсеткіші [17].

Түрік зерттеушісі И.Басаран толеранттылықтың шекарасын белгілей келе, «демократиялық жағдайда ғана толеранттылық дами алады» деген қорытынды шығарған [18].

Өз зерттеулерін толеранттылық тақырыбында жүргізген көптеген Ресей педагогтары мен психологтарының (Н.Л.Аширбагина, М.В.Кибакин, А.А.Маркарян, В.Г.Самойлова, Г.У. Солдатова, М.С.Фомин, Л.А.Шайгерова және т. б.) анықтамаларын қорытындылай келе, келесідей түйін шығаруға болады: толеранттылықтың құрамасына эмпатия, сенім, түсінушілік, жанашырлық қасиеттері енеді. Білім алушыларда толеранттылық қасиеті мәдениет диалогын жасау барысында қалыптасады.

Полимәдениеттілік контекстінде толеранттылық ортақ қоғамды құрайтын түгел этникалық және әлеуметтік топтардың тең құндылығы мен құқықтығын мойындау арқылы іске асады, соның негізінде әр қоғам мүшесі өзінің этникалық ерекшелігін түсініп, басқа этномәдениет өкілдерімен өзара мәдени диалог жасай алады. Мультимәдениет аспектісінде толеранттылықтың маңыздылығы - бір қоғамдағы әртүрлі мәдени топтардың басқа мәдениеттерден дербес өмір сүруі, бір-біріне кедергі жасамауы, сонымен қатар өзара тіл табысу міндет емес [19; 112].

Аталып өткен ұғымдарды талдай отырып, келесідей қорытынды жасадық: «полимәдениеттілік» және «мультимәдениеттілік» терминдерінің ортақ белгісі «толеранттылық» болып саналады. Бірақ «полимәдениеттіліктің» мәні этникалық мәдени әр алуандылықтың негізінде ортақ қоғамдық нормалар жүйесін қалыптастыру болып келсе, «мультимәдениеттілік» - елдегі көпмәдениеттілікті сақтап, дамытуға бағытталған идеология.

Полимәдениетті білім беру - қазіргі білім берудің негізгі құрамды бөлігі. Оның мәні мен мазмұны басқа ұлттардың тұлғалық және мәдени құндылықтарды игеруін, өсіп келе жатқан ұрпақты полимәдениетті позиция тарапынан басқа мәдениеттің жүйелеріне сыйластықпен қарауға тәрбиелеуді қарастырады. Сондықтан қазіргі Қазақстанның білім беру жүйесінде полимәдениеттіліктің өзектілігі жойылмаған және алар орны айқын.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 14 желтоқсан 2012 ж.
2. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: ғылымтану. - Павлодар: Эко, 2006. – 431с.
3. Ғабитов Т., Құлсариева А. Мәдени-философиялық энциклопедиялық сөздік. Алматы: Раритет, 2004. - 320 б.
4. Википедия. Сөздік. Полимәдениетті білім беру URL: <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
5. Макажанова Ж. М. Идеи поликультурности в системе образования XIX века // Развитие современного социально-гуманитарного знания: отечественный и зарубежный опыт. Сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции. В 4-х частях. Под общей редакцией Е. П. Ткачевой. 2018. С. 83-85.
6. Дмитриев Г. Д. Теоретико-практические основы многокультурного образования в США / Педагогика. – 1999. – № 7. – С. 12.
7. Дэвид Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь / пер. с англ. М., 2001. URL: <http://voluntary.ru/dictionary/567/word/multikulturalizm>.
8. Зиновьева Т. В. Основные социологические термины: учеб. пособие. Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2006. – 66 с.
9. Палаткина Г. В. Мультикультурное образование в полиэтническом пространстве: монография. – Астрахань: Изд-во Астраханского гос. пед. ун-та, 2001. – С. 74.
10. Kruger-Potratz M. Die problematische Verkürzung der Ausländerpädagogik als Subdisziplin der Erziehungswissenschaft: In: Sozialarbeit u. Ausländerpädagogik. - Neue Praxis, SH 7, 1983. - s. 172.
11. Thomas H. Interkulturelles Lernen im Schuleraustausch. - Saarbrücken u. Fort Lauderdale. - Berlin. - 1988.
12. Banks James A. Multicultural Education: Development. Dimensions and Challenges // Phi Delta Kappa. 1993. Sept.
13. Schwarz A., West-Pavlov R. Polyculturalism and Discourse. URL: <http://englishtips.org/1150813057-polyculturalism-and-discourse.html>
14. Правый поворот. Дэвид Кэмерон раскритиковал мультикультурную модель URL: <https://lenta.ru/articles/2011/02/07/cameron/>.
15. Сибиряков С. Германское правительство признает провал мультикультурной политики. URL: <http://www.russian.kiev.ua/print.php?id=11605114>.
16. Fokin V., Baryshnikov V., Bogoliubov N. Multiculturalism in the modern world // International journal of

- environmental and science education. November 11, 2016. pp. 10777-10787.
17. Мәдениеттану: жоғары оқу орындары мен колледж студенттеріне арналған оқулық. - Алматы: Раритет, 2005. - 416 бет.
 18. Başaran, İ. E. Hoşgörü ve eğitim. İ. Pehlivan (Yay. Haz.). Hoşgörü ve eğitim toplantısı içinde. Ankara: UNESCO Türkiye Milli Komisyonu ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Ortak Yayın. 1995. No: 2. ss. 47-56.
 19. Макажанова Ж. М. Поликультурность в современном образовании, или чем отличается поликультурность от мультикультурализма // Непрерывное образование: XXI век. Выпуск 3 (23), 2018. С. 181-183.

ПОЛИКУЛЬТУРНОСТЬ В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ, ИЛИ ОТЛИЧИЕ ПОЛИКУЛЬТУРНОСТИ ОТ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА

Ж. М. Макажанова

аспирант специальность «Общая педагогика, история педагогики и образования»,
Омский государственный педагогический университет, г.Омск, Россия,
преподаватель гуманитарного колледжа имени М. Жумабаева, г. Петропавловск, Казахстан
email: zhuldyz.makazhan@mail.ru

В статье рассматриваются важнейшие аспекты проблемы реализации поликультурности в современном образовании, а именно, генезис и понятийное поле дефиниции. При изучении генезиса данного понятия определяются следующие категории: «поликультурность» - «поликультурность в образовании». Осуществляется сравнительный анализ понятий «поликультурность» и «мультикультурализм». Сравнение и анализ близких понятий предполагает выделение общего и особенного в их содержании. Для обоих понятий общим является категория толерантности. В понятии «поликультурность» объединяются различные подходы к решению проблем, связанных с культурной неоднородностью общества.

Ключевые слова: общество, культура, мультикультурализм, поликультурность, поликультурность современного образования, толерантность

MULTICULTURALISM IN THE MODERN EDUCATIONAL SYSTEM, OR THE DIFFERENCE OF POLYCUltURALITY FROM MULTICULTURALISM

Zh.M. Makazhanova

graduate student,
specialty "General Pedagogy, History of Pedagogy and Education",
Omsk State Pedagogical University,
teacher of M. Zhumabayev liberal arts college, Petropavlovsk, Kazakhstan
email: zhuldyz.makazhan@mail.ru

The article discusses the most important aspects of the problem of the implementation of polyculturality in modern education, namely, the genesis and conceptual field of definition. When studying the genesis of this concept, the following categories are defined: "polyculturality" - "polyculturality in education". A comparative analysis of the concepts of "polyculturality" and "multiculturalism" is carried out. Comparison and analysis of similar concepts involves the selection of the general and the particular in their content. For both concepts, the category of tolerance is common. The concept of "polyculturality" combines various approaches to solving problems associated with cultural heterogeneity of society.

Key words: society, culture, multiculturalism, polyculturality, polyculturality of modern education, tolerance

Редакцияға 11.07.2019 қабылданды